

BİR SINIR KENTİ OLARAK VAN'DA KADIN MÜLTECİLER

Zehra YILMAZ*

Özet

Makalede farklı menşei ülkeden kadın mültecilerin Türkiye'nin Van ilinde yaşadığı deneyim farklılıkları analiz edilmektedir. Bu çerçevede makale, "mülteci" olarak tanımlanan göçmen grupların aslında cinsiyetine, menşei ülkesine, ırkına, dinine ve mezhebine göre yaşadığı sorunlar arasında ciddi farklılıklar olduğunu öne sürmektedir. Bu farklılıkları tespit etmek her bir grubun ev sahibi topluma entegrasyonunda birbirinden farklı çözümler ve araçlar geliştirdiğini de ortaya koymaktadır. Bu nedenle makalede esasında entegrasyon politikaları geliştirilirken "mülteci"nin değil, "mülteciler"in gözetilmesi gereğinden hareket etmektedir. Bu iddiayı sınavabilmek için literatür taramasına ek olarak Afganistanlı, İranlı ve Suriyeli kadın göçmenlerle yapılan odak grup görüşmesi verileri kullanılmıştır. Araştırmanın yapıldığı kent olarak tarihsel süreçte göç yolları üzerinde bulunan Van ili seçilmiştir. Farklı menşei ülkeden mültecilere tarihten bu yana ev sahipliği yapan Van kenti, mülteciler arası farklılıkların onların ev sahibi topluma entegrasyonlarını nasıl etkilediğini ölçmek açısından uygun bir örnek olması dolayısıyla seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: Van, kadın mülteciler, sınır, entegrasyon, farklılık

WOMEN REFUGEES IN VAN AS A BORDER CITY

Abstract

This article analyzes the experiences' discrepancy of women refugees in Van from different country of origin. In this frame, the article claims that the migrant groups which are defined "refugee" has unlike problems in the host country according to her/his gender, country of origin, religion and sects. Determining these discrepancies reveals that each group develops different tools and solutions in the integration process to host country. Therefore, this article mentions that to consider the "refugees" instead of "refugee" is a must while improving integration policies. For testing this argument, in addition to literature review, it is used focused group methodology with different women refugee groups from Afganistan, Iran and Syria. Van is chosen to for making fieldwork, because it is on historical migration route. Van has hosted different refugees for many years. In consequence, Van is a good example for the article to measure how discrepancy of refugees affects their integration to the host country.

Key Words: City of Van, women refugees, border, integration, discrepancy

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, zehrayilmaz@yyu.edu.tr

Giriş

Mülteci kadınların kültürel karşılaşma dolayısıyla yaşadıkları katmanlı, çeşitli biçimlerdeki ayrımcılık çalışılması, üzerine düşünülmesi gereken bir konudur. Oysa son dönemde yapılan çalışmalar çoğunlukla Suriyeli kadınlara odaklanmakta, bunun dışındaki sığınmacı kadınlara eğilmemektedir¹. Elinizdeki çalışma, bu literatürden ayrılmaktadır. Çünkü çalışmada ele alınan mülteci kadınlar sadece Suriyeli değil, aynı zamanda Afganistanlı ve İranlı kadınlardır. Bu bağlamda makalenin temel tartışması da farklı menşe ülkeden olmanın mülteci kadınlar arasında farklı kadınlık deneyimleriyle sonuçlandırılmıştır.

Farklı ülkelerden mülteci kadınları odağına alan bu makalenin saha çalışması Van ilinde gerçekleştirilmiştir². Van bilindiği üzere İran'la sınırı olan Türkiye'nin önemli sınır kentlerinden biridir. Van'ı önemli kılan konulardan biri de Türkiye'nin doğu sınırı üzerinden illegal olarak yapılan transit göçmen ve mülteci geçişlerinin neredeyse tamamının Türkiye-İran sınırında gerçekleşmekte olmasıdır (Deniz, 2008, s.192). Sınır genellikle yaya olarak veya at sırtında geçilmektedir. Van'daki mültecilerin % 94'ü pasaportsuz ve kimliksiz olarak kaçak yollardan Türkiye'ye girerken, pasaportlu ve yasal yollardan giriş yapanların oranı ise sadece % 6'dır. Van, bölgede tarihsel olarak süre gelen uluslararası nüfus hareketliliğinin en önemli kavşaklarından birisidir (Biner, 2016). Bu nedenle de bugün her ne kadar İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi'nin açılmasıyla küçülmeye girmiş olsa da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) Türkiye'de açtığı üç ofisten biri Van'dadır³. Nitekim neredeyse her gün gazetelere Van'dan giriş yapan mülteciler ve onların yaşadıkları zorluklar konu olmaktadır⁴.

Bu anlamda, mülteci kadın deneyimi farklılıklarını takip etmeyi hedefleyen bu çalışma için Van, öncelikle bir sınır kenti olma özelliğiyle önemlidir. Fakat sınır üzerine çalışan Thomas Wilson'ın "Sınır'ı Tartışmak" başlıklı yuvarlak masa toplantısında da dillendirdiği gibi sınırları kendi başlarına keşfedilmesi ve analiz edilmesi gereken şeyler olarak teorize etmeye çalışmak kaçınılmazı gereken bir hatadır; bunun tersi sınırları birçok şeyin, başka yerlere kıyasla, daha açık, daha rahat ve daha görünür vuku bulduğu alanlar olarak düşünmek daha anlamlıdır. Bu tespiti dayanarak Wilson şu fikri öne sürer: tek bir vakanın ya da birbiriyle bağlantılı bir grup vakanın tüm sınırları temsil etmesi söz konusu olamaz ama vaka çalışmaları bize devletlerin, bölgelerin, kentlerin, sermayenin ve kapitalizmin ve daha birçok şeyin değişen doğaları hakkında bir fikir verebilir (2014, s.25). Wilson'un değerlendirmesinden yola çıkarsak Van

¹ Mazlum-der (İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği) tarafından 2014 yılında "Kamp Dışında Yaşayan Kadın Sığınmacılar Raporu" başlığıyla Suriyeli kadınlar üzerine bir rapor yayımlanmıştır. Ayrıca 2014 yılında KAMER Vakfı tarafından Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı 7 ilde "İhtiyaç Analizi" başlığıyla kadınlara yönelik bir proje tamamlanmıştır. Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM), "Mülteci Kadınlar Sosyo-Ekonomik Araştırma ve Uyum Projesi", "Kadınlar Göç Yolunda Projesi" ve "Gaziantep'deki Sığınmacı Kadınlara ve Ailelerine Yönelik Sosyal Uyum Araştırma Raporu" gibi doğrudan kadın mültecilere yönelik çeşitli çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda 2018 yılında Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ile birlikte Türkiye'deki Suriyeli mültecilere yönelik ekonomik ve sosyal uyum projesi de başlatmıştır. Yine 2018 yılında Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği ve Dünya Gıda Fonu 2018 yılında Suriyeli kadınlar üzerine raporlar yayımlanmıştır.

² Bu çalışma, S.S. Yaşam Kadın Çevre Kültür Ve İşletme Kooperatifi (YAKA-KOOP) tarafından yürütülen Van İli Kadın, Çocuk Mülteci/Sığınmacılar Danışmanlık ve Rehberlik Merkezi projesi kapsamında gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri sonucu elde edilen verilerden oluşmaktadır. Van'da bulunan mülteci kadınların mevcut sosyal durumlarını anlamak ve Van'a uyum sürecinde yaşadıkları sorunları tespit etmek için gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinin tamamı Yaka-Koop Van İli Kadın, Çocuk Mülteci/Sığınmacılar Danışmanlık ve Rehberlik Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir.

³ Diğerleri İstanbul ve Ankara'da faaliyetlerine devam etmektedir.

⁴ "Van'da Mülteci Taşıyan Kamyon Devrildi: 5 Ölü, 39 Yaralı", 16.05.2019, Diken, İnternet Gazetesi, <http://www.diken.com.tr/vanda-multeci-tasiyan-kamyon-devrildi-5-olu-37-yarali/>. "Van'da Kaza: 17 Mülteci Öldü", Gazete Duvar, 18.07.2017, <https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiye/2019/07/18/vanda-kaza-17-multeci-oldu/>. "Sınırdaki Kar Eridi Göçmenlerin Dramı Görüldü, Hürriyet Gazetesi, 23.07.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sinirda-kar-eridi-gocmenlerin-drami-gorundu-41281580>.

ilinin de hem başka sınır kentleriyle paralellik gösteren özellikleri hem de tamamen özgün, kendine has deneyimleri, özellikleri olduğunu söyleyebiliriz. Van, kendine özgü bir vakadır; ancak bu vakanın özelliklerinin bir kısmı diğer sınır kentleriyle de kesişmektedir.

Bir sınır kenti olmanın ötesinde Van, tarihsel olarak da göç yolları üzerindedir. Bu nedenle Van halkının mültecilerle karşılaşması, birlikte yaşaması olağanüstü durumların (örneğin Suriye iç savaşı dolayısıyla çeşitli illerde olduğu gibi) değil, coğrafi olarak bir geçiş alanı üzerinde olmasının neredeyse olağanlaşan bir neticesidir. Van'a gelen mülteciler hiçbir zaman kamplarda yaşamamakta, şehrin içinde Van halkıyla birlikte yaşamaktadır. Bu nedenle kadın mülteciler ile yerel halk arasındaki karşılaşmaların kadın mülteciler üzerinde ne tür gerilimler yarattığını anlamak açısından Van ili stratejik bir anlam kazanmaktadır.

Van ilinin bir geçiş alanı olması dolayısıyla mülteci çeşitliliği de diğer şehirlerden daha fazladır. Van'daki mülteci profili etnik, din, sınıf ve menşe ülke olarak çeşitlilik gösterir. Van bu anlamda oldukça heterodoks bir mülteci profiline sahiptir. Bu heterodoksi, çalışmanın üzerine eğildiği farklı ırk, din, mezhep ve sınıftan kadın mültecilerin ne tür sorunlarla karşılaştığını ölçmek açısından eşsiz bir saha sunmaktadır. Van'da en fazla Afgan, daha sonra İranlı ve Iraklı mülteci⁵ bulunmaktadır⁶. Elbette 2000 civarında Suriyeli mülteci Türkiye'nin çoğu şehrinde olduğu gibi Van'da da yaşamaktadır. Bu mülteci nüfusu arasında kadın-erkek dağılımı aşağı yukarı birbirine denktir.

Bu çalışmanın önemi, mülteci/sığınmacı/göçmen başlığı altında tek tiplendirilen, kategorize edilen kadın mülteciler arasındaki farklılığa, çoğulluğa dikkat çekerek; bu farklılıkların mültecilerin buldukları ülkelerde hem ne tür sorunlar hem de avantajlar yaşamalarına neden olduğunu ele almasıdır. Aynı zamanda mülteci kadınların kendi aralarında mülteci olmayı aşan bir biçimde kültürel olarak nasıl bir hiyerarşi yarattıkları da açıklanmaya çalışılmaktadır. Kültürler arası geçiş, kırılmalar ve dirençler kadın odaklı ele alınmaktadır. Son olarak, aslında özünde bir "yabancı" ile karşılaşma ve o "yabancı" ile bir arada yaşama deneyimi olan mültecilik meselesi üzerine yapılan bu araştırma bize kendi önyargılarımız, yabancıyı dışlama ya da içerseme kapasitemiz hakkında da bilgi vermektedir. Bu bilgi, Türkiye'de yeniden icat edilen ve sıkça vurgulanan "misafirperverlik" diskurunun gözden geçirilmesine de vesile olacaktır.

Bu bağlamda makalede, öncelikle Van'da yürütülen araştırmanın yöntemsel çerçevesi tanımlanmış, ardından da detaylı olmamakla birlikte mültecilerin Türkiye'de bulunmalarının hukuki temellerine değinilmiştir. Bu iki bölümü takiben Van'da bulunan İranlı, Afganistanlı ve Suriyeli kadın mülteciler üzerine gerçekleştirilen saha araştırmasının sonuçları dört başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki Van'a ulaşan mültecilerin hangi göç yollarını kullanarak yolculuklarını tamamladıklarıdır. İkincisi, mülteci meselesiyle ilişkili kurumlarla ilişkilerde özellikle kadınların yaşadığı deneyim farklılıklarının analiz edildiği bölümdür. Üçüncüsü, kadın mültecilerin Van'da yaşadıkları sorunların ele alındığı başlıktır. Dördüncüsü ise mülteci kadınların Van halkı ile entegrasyon sürecinde yaşadığı gerilimlerin ya da kurduğu özdeşliklerin irdelendiği bölümdür. Son olarak ise farklı kadınlık deneyimlerini izlediğimiz saha çalışmasının bir değerlendirmesiyle makale sonlandırılmıştır.

Ancak sözü edilen bölüm ve tartışmalara geçmeden önce kavramsal bir farklılığı netleştirmekte fayda vardır. Uluslararası hukukta mülteci ve sığınmacı kavramları birbirinden farklı tanımlanmaktadır. Mülteci hukukunun temeli sayılan 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'ne göre; "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar

⁵ Iraklı mülteciler çoğunlukla akrabalık ilişkileri dolayısıyla göç ettikleri ve çoğu akrabalarının yanında yaşadığı için ele alınan mültecilerden çok farklılaşmaktadır. Bu nedenle çalışma bağlamında ele alınmamışlardır.

⁶ Van'da 2017'ye kadar İranlı mülteci sayısı diğer Afganistanlılardan daha fazlaydı. Ancak son iki yılda Afganistanlı yalnız erkek mülteci sayısının artması dolayısıyla Van'da bulunan Afganistanlı mülteci sayısı da artmıştır. Hatta Afganistan'dan gelen birçok mülteci İran'dan Türkiye'ye giriş yaptığı için İranlı sayılmasına rağmen aslında Afganistanlıdır.

sonucunda ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs” mülteci dir. İltica başvurusunda bulunan kişi (*asylum seeker*), bir devlete uluslararası koruma talebiyle başvurmuş ancak mülteci (*refugee*) statüsü talebi henüz inceleme aşamasında olup hakkında olumlu ya da olumsuz bir karar verilmemiş kişidir⁷. Koruma sorumluluğunun bir parçası olarak iltica başvurusunda bulunan kişilerin mülteci olup olmadığını tespit etme yükümlülüğü ise ilgili iltica devletine aittir.

Yine de tüm bu hukuki ayrıştırmalara rağmen bu çalışmada, uluslararası hukukta ve devletlerin mülteciler üzerine geliştirdiği politikalarda üretilen hiyerarşik dilin akademik olarak yeniden üretilmesini önlemek üzere ele alınan Afganistanlı, İranlı ve Suriyeli tüm göçmenler “mülteci” kavramı üzerinden tanımlanmıştır. Hukuki tanımlamalar dışında, yazarın kendi anlatımının hâkim olduğu her cümlede bilinçli bir tercih olarak “mülteci” kavramı kullanılmıştır.

Çünkü hukuki statü farklılığı mülteciler arasında kurulan hiyerarşinin en belirleyici unsurudur. Zira cinsiyet, etnik, din ve menşei ülke farklılıklarından önce, Van’da yaşayan kadın mülteciler arasındaki en temel farklılıklardan biri de Türkiye’de bulunmalarına ilişkin hukuki statüdür. Nitekim Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne koyduğu coğrafi çekince dolayısıyla Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelere gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermemesi sadece batıdan gelen mültecilerle doğudan gelen mülteciler arasında bir hiyerarşi yaratmamıştır. Son olarak Suriyelilerin Türkiye’de bulunmalarına yasal olanak tanıyan “geçici koruma” da, Türkiye’ye doğu sınırından giriş yapan mülteciler arasında yeni bir hiyerarşinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü Suriyelilere sağlanan “geçici koruma” Suriyelilerin Türkiye’de kalmalarına olanak tanırken; İranlı ve Afganistanlı mültecilerin Türkiye’de bulunmaları üçüncü ülkeye yerleştirilmek üzere uluslararası korumaya tabi sığınmacı statüsü altında yasallaşabilmektedir. Üçüncü bir ülkeye yerleştirilmemeleri halinde de hem İranlıların hem de Afganistanlıların Türkiye’de “sığınmacı” ya da “mülteci” olarak kalabilmelerine izin verilmemektedir. Bu da esasında, Türkiye’deki mülteciler içinde Suriyeliler ve geri kalanlar arasında bir tür gerilime neden olmaktadır. Bu gerilimin nedenlerini anlayabilmek için Van’da bulunan kadın mültecilerin menşei ülkesine göre farklılaşan hukuki statülerini daha detaylı incelemekte fayda vardır.

Mültecilerin Türkiye’de Bulunmalarının Hukuki Temelleri

Türkiye coğrafi konumu dolayısıyla tarihin her döneminde göçmenler için bir geçiş bölgesi olmuştur. Fakat 1990’lardan bu yana hem Ortadoğulular hem Asyalılar hem de Avrupa Birliği üyesi ülkelerinden olanlar için sadece geçiş değil aynı zamanda da hedef ülke haline dönüşmüştür; bu anlamda AB ile müzakerelerde göç söz konusu olduğunda Türkiye’nin tartışıldığı bağlam da değişmektedir (Toksöz, 2006). Türkiye’nin komşu ülkelerinde gerçekleşen pek çok uluslararası gelişme de Türkiye’nin göç alan bir ülke haline gelişinde etkili olmuştur (Biehl, 2012, s.77). Nitekim rakamlar da Türkiye’nin göç konusunda değişen stratejik anlamını teyit etmektedir. Sıkça vurgulandığı üzere bugün Türkiye’de en yüksek mülteci sayısını oluşturan Suriyelilerin sayısı yaklaşık 3 milyon 643 bin 870’dir; 2 bin 136 Suriyeli mülteci ise Van’da yaşamaktadır. Bu büyük rakam içinde Van’da yaşayan Suriyeli sayısı oldukça az görünmektedir. Ancak her ne kadar son dönemde mülteci meselesi söz konusu olduğunda çoğunlukla Suriyeliler tartışılıyor olsa da İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel

⁷ “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>.

Müdürlüğü son verilerine göre, Haziran itibarıyla 2019'da yakalanan düzensiz göçmenlerin başında 76 bin 898 ile Afganlar gelmektedir. Afganları 30 bin 837 ile Pakistanlılar, 18 bin 314 ile Suriyeliler ve 6 bin 333 ile Filistinliler izlemektedir⁸. 2018 verilerinde de yine, yakalanan düzensiz göçmenler arasında 100 bin 841 rakamıyla Afganlar ilk sırada yer almaktaydı⁹.

Öyle görünüyor ki Afganlar, son iki yılda Suriyelilerden daha fazla Türkiye'ye giriş yapmaktadır. Zira son rakamlara göre dünyada Suriye'den sonra en fazla mülteci üreten ülke Afganistan'dır (Global Trends, Forced, 2018). İlk 1989 Sovyet müdahalesinin sona ermesiyle dünyaya büyük oranda mülteci veren Afganistan'dan 2001 yılında ABD müdahalesiyle dünyaya yayılan mülteci sayısı daha da artmıştır (Castles ve Miller, 2008, s.193). Türkiye'ye giriş yapan Afganistanlı mülteciler ise çoğunlukla İran üzerinden ya direk Van'dan ya da Van'a sınır illerden Türkiye'ye giriş yapmaktadır. Nitekim Van en fazla düzensiz göçmenin yakalandığı 26 ilden biri olarak sayılmaktadır¹⁰. İran'la sınırının olması ve Afganistanlı mültecilerin çoğunluğunun Pakistan ile İran'da bulunması (Kuschminder ve Dora, 2009: 10) dolayısıyla Türkiye'ye girişte genellikle Van sınırı kullanılmaktadır. Fakat, İran'dan Türkiye'ye ulaşan Afganistanlı mülteciler İran'ı sadece bir geçiş ülkesi olarak da kullanmamış olabilmektedir. 2000'ler sonrası İran'ın Afganistanlı mültecilere yönelik politikasını dostane olmaktan uzaklaştırması (Kuschminder ve Dora, 2009, 11) 1989'dan bu yana İran'da bulunan Afganistanlıların da Türkiye'ye giriş yapmalarına neden olmuştur. Ayrıca, Van'a sınır illerden giriş yapan Afganistanlılar da göçle ilgili ulusal (İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi) ve uluslararası kurumların (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) temsilcilikleri Van'da olduğu için en nihayetinde Van'a getirilmektedir.

Türkiye'ye ulaşan İranlı mülteci sayısı ise sadece düzensiz göçmenler ele alındığında 2019 Temmuz ayı verilerine göre 4063 kişidir. Bu rakamın neredeyse tamamı Van üzerinden Türkiye'ye giriş yapmaktadır. 1979 İran Devrimi'nden bu yana İran'dan Türkiye'ye yönelik ciddi bir mülteci girişi gerçekleşmektedir. Hatta devrim sonrası ortaya çıkan bu mülteci akımının genellikle İranlılar, Türkiye'yi batıya geçmek üzere transit bir ülke olarak kullanmaktaydı (Mannaert, 2003). Türkiye'nin Mülteci Hukuku'na ilişkin temel belge sayılan 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu çekince dolayısıyla; Afganistan'dan ve İran'dan gelen mülteciler üçüncü bir ülkeye yerleşmek üzere Türkiye'de bekleyen "uluslararası koruma altındaki yabancılar" olarak tanımlanmaktadır. Bugün Türkiye'de 37 bin 854 Afganistanlı 5 bin 36 İranlı¹¹ uluslararası koruma altında sığınmacı bulunmaktadır.

Türkiye'nin göç yönetimi yapısının kurulmasının temelini oluşturan esas düzenleme olan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ise 2013 yılında yapılmıştır. Düzenleme daha ilk maddesinde 1951 tarihli Mültecilerin Hukukî Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ve 1953 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) gibi uluslararası sözleşmelere bağlı kalınarak yabancıların haklarının korunacağını taahhüt etmektedir¹². Kanun Türkiye'ye giriş yapan yabancıların ülkeye giriş ve çıkış hükümleri, onlara uluslararası koruma sağlama, vizele ilgili hükümler, ikamet izni ve çeşitleri, geçici koruma göçmenlerin uyumu öte yandan sınır dışı etme koşulları, geri gönderme koşulları ya da vatansız kişilerin hakları gibi konuları içermekle birlikte, Türkiye'de göç politikasını belirleyecek ve uygulayacak bir kurum olarak

⁸⁸“Yıllara Göre Düzensiz Göçmenlerin Uyrak Dağılımı”, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>.

⁹ Düzensiz Göçün İşlek Durağı Türkiye, 29.07.2019, *DW Türkçe*, <https://www.dw.com/tr/duzensiz-gocun-islek-duragi-turkiye/a-49789529>.

¹⁰ “2018 itibarıyla yakalanan Düzensiz Göçmenlerin İllere Göre Dağılımı”, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>.

¹¹ Uluslararası koruma altında bulunanlardan ilk sırada 68 bin 117 mülteci ile Iraklılar birinci sırada bulunmaktadır. Afganistanlılar ve İranlılar 2. ve 3. Sıradadır. Ancak, çalışma bağlamında Iraklılar ele alınmadığı için rakama metin içinde yer verilmemiştir.

¹² “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>

yapılandırılan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu ve görevlerini de tanımlamıştır. Bu çerçevede 81 ilde Göç İdaresi Müdürlüğü kurulmuştur. Böylece Göç İdaresi, 6458 no'lu kanunla göç, göçmen, mülteci, sığınmacı ve şartlı mülteci kabul etme sürecinin merkezine yerleştirilmiştir.

Yeni düzenlemeye göre, sınırdan giren sığınmacı öncelikle Göç İdaresi'ne başvurur ve kendisine buradan bir kimlik verilir. Bu aşamadan sonra da kendisinin eğer Avrupa'dan gelmişse mültecilik başvurusu, Avrupa dışından bir ülkeden gelmişse de üçüncü bir ülkeye yerleştirilmek üzere işlemleri başlatılır. Avrupa ülkelerinden gelen sığınmacıların işlemleri doğrudan göç idaresi tarafından yürütülür; ancak Avrupa dışından gelen sığınmacıların üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesine yönelik işlemler Eylül 2018'e kadar Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'yle (BMMYK) ortak yürütülüyordu. Ancak Eylül 2018 itibarıyla artık BMMYK Türkiye'de hiçbir tür başvuru almamaya başladı ve tüm başvuru süreçleri o tarihten bu yana sadece İl Göç İdareleri tarafından yürütülmeye başlandı¹³. İl Göç İdareleri üçüncü ülkeye yerleştirmeleri de üstlendi. Böylece BMMYK, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sadece gözlemci statüsüne döndü. Ayrıca bu noktada şunu da not etmeden geçmemekte fayda var; bugün Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenler gibi kitlesel göç etmiş gruplara verilen "geçici koruma" statüsü dışında tanımlanan tüm sığınmacılara, Türkiye'de uluslararası koruma sağlanmaktadır. Uluslararası korumaya giren statüler sırasıyla mültecilik, şartlı mültecilik ve ikincil korumadır.

"Geçici koruma" ise Suriye'den gelen mülteciler için kullanılan hukuki bir kavramdır. Zorunlu göçün kitlesel olması ve bununla birlikte Türkiye'nin uluslararası anlaşmalara koyduğu "coğrafi çekince" nedeniyle Suriyeliler önce "Türkiye'ye İltica Eden veya başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye'den ikamet izni talep eden münferit yabancılar ile topluca sığınma amacıyla sınırlarımıza gelen yabancılar ve olabilecek nüfus hareketlerine uygulanacak usul ve esaslar hakkında yönetmelik" yoluyla; daha sonra ise onun yerini alan 2012 tarihli 6453 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa (YUKK) 2014 yılında eklenen "Geçici Koruma Yönetmeliği" çerçevesinde Türkiye'ye kabul edilmiştir. Şu anda geçerli olan ve 22 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren "Geçici Koruma Yönetmeliği"nde kimlere, nasıl "geçici koruma" sağlanabileceği şu şekilde düzenlenmiştir: "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılar geçici koruma sağlanabilir"¹⁴. Yönetmeliğin 22. Maddesi geçici koruma kapsamındaki yabancılar Türkiye'deki yasal ve sosyal işlerini yürütmeleri için geçici koruma kimlik belgesi verilmesini öngörür. Kimlik belgesine sahip olanlara sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetlerin sağlanacağı yönetmelikte belirtilmiştir. Suriyelilerin Türkiye'ye kabulü ve onlara tanınan haklar Bakanlar Kurulu tarafından alınacak kararlara bağlıdır. Bu ve benzeri düzenlemeler dolayısıyla, 1951 Sözleşmesi'nin devlet merkezliliği aşmadığını, devletlere uluslararası hukuku uygulamada esneklik tanınmasının konunun mültecilerin aleyhine sonuçlar doğurduğunu tartışanlar vardır (Güler, 2016, s.45). Bu eleştiriyi ortaya koyanlar konunun devlet değil insan odaklı çözülmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bu bağlamda mülteciler üzerine düzenlemeleri içeren uluslararası hukukun devlet merkezliliği aşma çabalarından biri ise "geri göndermeme" ilkesini benimsemesidir. Geri göndermeme ilkesine göre; "mülteciler ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle hayatlarının veya özgürlüklerinin tehdit altında olacağı bir ülkeye iade edilemez veya geri gönderilemez."¹⁵ Ancak, sözleşme geri göndermeme

¹³ "BM Artık İltica Başvurusu Almayacak", 12.09.2018, <https://www.umhd.org.tr/2018/09/bm-artik-iltica-basvurusu-almayacak/>

¹⁴ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu-Md.91

¹⁵ "Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme", Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>

ilkesini öne sürse de sözleşmenin 32(1) maddesi devletlere, ulusal güvenlik ya da kamu düzeni gerekçesiyle mültecileri sınır dışı etme hakkı da tanımaktadır.

Türkiye'nin mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin uluslararası sözleşmelere uyum için benimsediği YUKK 55.maddesi psikolojik, fiziksel veya cinsel şiddet mağdurlarının da tedavileri tamamlanana kadar sınır dışı edilemeyeceğini belirtmektedir. YUKK'un ilgili maddesi özellikle kadın mülteciler açısından önemli bir koruma mekanizması oluşturmaktadır (Coşkun, 2018, s.70). Zira kadın mültecilerin hem göç yollarında hem de sınırda cinsel saldırılara maruz kaldıkları raporlar da teyit edilmektedir¹⁶. Hatta bu nedenle kadın mülteci meselesinin hem uluslararası hukukta hem de devletlerin mültecilere ilişkin geliştirdiği politikalarda ayrıca ele alınması gereği üzerine uzun bir tartışmayı içeren literatür de birikmiştir (Indra, 1999; De Los Reyes, 2003; Balenger ve Linh, 2011). Bu tartışmaların ekseninde Türkiye'de de özellikle kadın mültecileri ele alan çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Buz, 2007, Kömürçü, Özsoy ve Çobanoğlu, 2011; Baklacioğlu ve Kıvılcım, 2015; Karakılıç, Körükmez ve Soykan, 2019). Kadın olmak; ama birbirinden farklı ülkelerden mültecilik yolculuğuna başlamak kadınlar arasında deneyimleri farklılaştırmaktadır. Bu nedenle makalede farklı menşei ülkelerden kadınlar olarak mültecilik deneyiminin nasıl yaşandığına odaklanılmaktadır. Mülteci kadınların Van'a ulaşmada kullandıkları göç yollarından başlayarak, yaşadıkları sorunlar arasındaki benzerlikler ya da benzemezlikler, bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerinde birbirleri arasındaki kesişimler ve kesişmemelikler ve en nihayetinde Türkiye'de kalmak istemeye ilişkin fikirleri takip edilerek mülteci kadınların deneyim farklılıkları analiz edilmektedir.

Yöntem

Çalışma çerçevesinde Van'da bulunan mülteci kadınların sığınma taleplerinin gerekçeleri, bu gerekçelerin toplumsal cinsiyet meselesi ile ilişkisi, aile hayatları, kadın olmanın Van'da mülteci olarak bulunma sürecinde onlara sağladığı avantajlar ve dezavantajlar üzerine birincil elden veri toplamak amacıyla odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Odak grup görüşmesinin yöntemsel olarak işlevi üzerine düşünen Krauger (1994) odak grup görüşmesini, bireylerin düşüncelerini serbestçe söyleyebileceği bir ortamda dikkatlice planlanmış bir tartışma olarak tanımlamaktadır. Odak grup görüşmeleri önceden belirlenmiş sorular çerçevesinde, bu yöntemin esasına uygun, görüşülen kişilerin özelliklerini gözetilen nitel bir veri toplama tekniğidir. Yine Krauger'e göre, odak grup görüşmelerinin amacı öncelikle anlam çıkarmak değil anlamaktır. Bu nedenle görüşmelerde genellemelere gitmek yerine çeşitlilik öne çıkarılmaya çalışılır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan odak grup görüşmesi yöntemi, kadın mültecilerin sorunlarının çeşitliliğini bir zihin fırtınası içinde görmek bakımından çalışma açısından oldukça kullanışlı bulunmuştur. Çalışmada odak grup görüşmeleri topluluğun kendisini ifade edebilmesi konusunda güven duyabilmesi için Suriyeli, Afganistanlı ve İranlı kadın mülteciler arasında ayrı ayrı yapılmıştır.

Öte yandan grup görüşmelerinin sayısının ne olacağı konusunda da literatürde ayrı bir tartışma vardır. Kitzinger (1995) görüşmelerin verimi açısından 4-9 kişi olması gerektiğini söylerken, Gibbs (1997) 6-12 kişi olması gerektiğini, Edmunds (1999) ise 8 ila 10 kişi arasında olması gerektiğini öne sürmektedir. Bu çalışma çerçevesinde Kitzinger'in önerisi referans alınarak 4 ila 7 kişi arasında değişen üç ayrı odak grup görüşmesi yapılmıştır. Dördü Afganistanlı, beşi İranlı ve sekizi Suriyeli olmak üzere toplam on yedi kadın ile odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir¹⁷. Çocuklu olan mülteci kadınların tamamı görüşmelere

¹⁶ "Tüm mültecilerin yaşadığı koruma sorunları kadınlar tarafından da paylaşılır", <https://www.unhcr.org/tr/tum-multecilerin-yasadigi-koruma-sorunlari-kadınlar-tarafından-da-paylasilir>

¹⁷ Bu çalışma anket, yüz yüze görüşme ve odak grup görüşmesi olmak üzere düzenlenmiş kapsamlı bir araştırmanın sadece bir parçasıdır. Çalışmanın tüm saha araştırması için Türkiye'de mülteciler üzerine yapılan tüm araştırmalardan talep edildiği üzere ilgili birimlerden gerekli yasal izinler yazılı olarak alınmıştır.

çocuklarıyla birlikte katıldı. Farklı tarihlerde yapılan görüşmeler mültecilerin menşei ülkelerine göre ayrı ayrı yapıldı. Bir çevirmen ile bir raportörün eşlik ettiği görüşmeler yaklaşık iki saat sürdü ve tamamı kayıt edildi. Görüşme sırasında çekilen fotoğraflarda güvenlik gerekçesi ile hiç görünmek istemeyenler ya da yüzlerini göstermek istemeyenler oldu. Özellikle İranlı kadınların bir kısmı fotoğraf çekimlerine izin vermek istemedi. Sadece onların verdiği izin dahilinde görüşmeler fotoğraflandırılabilirdi.

05.02.2018 tarihinde Afganistanlı mülteci kadınlarla, 07.02.2018 tarihinde Suriyeli mülteci kadınlarla ve 09.02.2018 tarihinde İranlı mülteci kadınlarla görüşüldü. Tüm görüşmelere başlamadan önce görüşmecilerin profilleri (yaşları, uyrukları, eğitim durumları, medeni halleri, meslekleri, çocuk sayıları ve Van'da buldukları süre) oluşturuldu¹⁸. Daha sonra da diğer illerle karşılaştırıldığında Van'a gelmeyi niye tercih ettikleri ya da neden Van'da yaşamaya zorunlu kaldıklarını anlamaya çalışıldı. Ardından her üç görüşmede katılımcılarla yapılan odak grup görüşmesinin soruları iki tema çerçevesinde şekillendirildi. Bunlardan ilki kadınların Türkiye'de yaşadığı sorunlar üzerine yapılandırılmış sorulardı; ikincisi ise kadınların Van'a sosyal uyumuna ilişkin sorulardı. Yapılandırılmış sorular görüşmenin genel çerçevesini belirlemekle birlikte; her görüşmenin kendi dinamiği ve her grubun kendine özgü sorunları ve deneyimleri olduğu için yer yer farklı sorular ya da aynı sorular farklı biçimlerde soruldu. Bu nedenle de görüşmelerde soru sayısı değişkenlik gösterdi. Afganistanlılara 13, İranlılara 15 ve Suriyelilere 18 soru soruldu.

Odak grup görüşmeleri sonucunda kadın mültecilerin ülkelerinden ayrıldıkları an itibarıyla hem hedef ülke seçme nedenleri hem de hedef ülkeye ulaştıktan sonra yaşadıkları sorunlar arasında ciddi farklılıklar tespit edildi. Makalede bu farklılıklar göç yolları ve nedenleri arasındaki farklılıklar, kurumlarla ilişkideki sorunlar ve farklılıklar, eğitim, sağlık, iş gibi olanaklara ulaşmadaki sorunlar ve farklılıklar ve en nihayetinde entegrasyon sürecinde yaşanan sorunlar ve farklılıklar olarak sıralandı.

Mültecilerin Göç Yolları ve Göç Nedenleri Arasındaki Farklılıklar

Van'da bulunan mültecilerin kendi ülkelerinden çıktuktan sonra takip ettikleri göç yolları çeşitlilik göstermektedir. Afganistan'dan gelen mültecilerin birçoğu için Türkiye ikinci sığınma ülkesidir. İlk olarak Pakistan veya İran'a sığınan bu insanlar sonrasında Türkiye'ye sığınır. İranlı ve Suriyeli mülteciler için ise Türkiye varabilecekleri ve iltica edebilecekleri ilk ülke konumundadır. Ancak bu noktada Suriyeli mülteciler ile Afganistanlı ve İranlı mülteciler arasındaki önemli bir farkı belirtmek gerekir. Afganistanlı ve İranlı mülteciler doğrudan sınırdan geçerek Van'a gelirken Suriyeli mülteciler genelde Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Kilis gibi sınır şehirlerinden sonra Van'a geçiş yapmaktadır. Coğrafi nedenler dolayısıyla Suriyeliler için Van, Türkiye'ye ilk giriş noktası değildir.

Mültecilerin Van'a ulaşma güzergahlarında farklılıklar olduğu gibi Van'da kalma amaçları ve sürelerine ilişkin de farklılıklar vardır. Örneğin İranlı mültecilerin büyük kısmı üçüncü ülkeye yerleşmek üzere Van'ı bir bekleme yeri olarak görmektedir. Bir başka ifadeyle, İranlılar için Türkiye, kaynak ülke (göç akımları açısından terk edilen ülke) konumundadır. İranlı mültecilerin bir kısmı pasaportla (*documented*), bir kısmı ise yasal olmayan yollardan (*undocumented*) Türkiye'ye giriş yapmaktadır. Ancak Afganistan'dan gelenler arasında yasal olmayan yollardan Türkiye'ye giriş yapmış olanlar, İranlılara nazaran daha fazladır. Zira, Afganistan'dan gelen mülteciler yine İran'dan gelenlerden farklı olarak Türkiye'yi hedef ülke (göç akımları açısından göçmen ve sığınmacılar için varılacak ülke) olarak görmektedir. Üçüncü bir ülkeye yerleşmek yerine çoğunlukla Türkiye'de kalmayı yeğlemektedir. Son olarak çalışma çerçevesinde görüşme yapılan Suriyeliler çoğunlukla Van'ı geçici bir ikamet merkezi

¹⁸ Makalenin sonundaki listede görüşmecilerin profil bilgileri verilmiştir.

olarak görmektedir. Zira Suriyeliler, Van'da hareketliliği en yoğun gruptur. Bir grup Suriyeli mülteci Van'a gelir, geçici bir süre Van'da kalır ve daha sonra başka şehre geçer.

Mülteci grupların Van'a gelme kararlarını belirleyen unsurlar arasında da çeşitli farklılıklar vardır. Bunlardan ilki genellikle Van'da daha önce kalan aile ve tanıdık çevre ilişkileridir. Nitekim görüşmelerde öncelikle mültecilerin neden Van'a geldiği sorulduğunda, bu sorulara verilen cevaplar, çoğunlukla Van ili sınır olduğu için ya da yakın akrabalar Van'da olduğu için geldiği sonucunu veriyordu. Örneğin Afganistanlı bir görüşmeci Van'a geliş nedenini şöyle paylaştı:

“Muhaddiseler burada olduğu için geldik. Muhaddise abimin karısıdır.”

Ayrıca odak grup çalışmasında ortaya çıktı ki Afganistan'dan gelenlerin çoğu Türkiye'de kalmak istemesine rağmen Van'da kalmak istemiyordu. Afganistan'dan gelenler çoğunlukla ekonomik gerekçelerle geldikleri için iş olanaklarının daha iyi olduğu şehirlere gitmek istiyorlardı. Nitekim Van'da göçle ilgili kurumlarla ilgili kendilerine sorular yöneltilindiğinde, hepsi işlemlerin çok uzun sürdüğünden yakındı. Kadınların kurumlarda (başta Göç İdaresi ve BMMYK) işlemlerin uzun sürmesi yönünde yaptıkları şikâyet çoğunlukla onların Van'dan ayrılmasını engellediği içindi. Afganistan'dan gelenler bir an önce daha iyi iş imkanlarının ve hayat şartlarının olduğu yerlere ulaşmak istediklerinden, Van'da kayıtlı olmaları dolayısıyla kendileriyle ilgili mültecilik işlemlerini Van'da beklemek zorunda kalmaktan mustarıptı.

Tıpkı Afganistan'dan gelip Türkiye'ye giriş yapan mülteci kadınlarla olduğu gibi İranlı mülteci kadınlarla da neden Van'a geldikleri üzerine konuştuk. Burada Afganistan'dan gelenlerle benzer nedenler olduğu gibi farklılıklar da vardı. Van'ın sınır kenti olması, yakınlarının Van'da olması gibi nedenler Afganistan'dan gelenlerle benzerlik gösteriyordu. Ancak görüşme yapılan kişiler arasında Kürt İranlılar da vardı ve onlar için Van'a gelmeyi belirleyen esas neden aynı dili konuşuyor olmaktı. Bir görüşmeci Van'a gelişinde etnik aidiyetinin nasıl belirleyici olduğunu şöyle ifade etti:

İ3: “Geneli Kürt ve aynı dili konuştuğumuz için geldim.”

Öte yandan yine Afganistanlıların tersine İranlıların büyük çoğunluğu Türkiye'de kalmak istemediğini söyledi; hemen hemen hepsi üçüncü ülkeye yerleşmek istiyordu. Kanada ya da ABD'ye yerleştirilmek üzere Türkiye'de bekliyorlardı. İranlıların sınırdaş olmanın dışında çoğunlukla Van'a gelme nedenleri kendileri adına üçüncü ülkeye yerleştirme işlemlerini yapacak olan İl Göç İdaresi ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Van'da olmasıydı. Nitekim odak grup görüşmesi yapılan İranlı dört kadın da Türkiye'de kalmak istemediğini söyledi sadece bir tanesi; ama şartlı olarak Türkiye'de kalmak isteyebileceğini şöyle paylaştı:

İ3: “Eğer Avrupa standartları burada da olursa, burada da kalmak isteriz.”

Savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınan Suriyeliler için ise durum farklıydı. Suriyeli mülteciler sınırdan giriş yaptıktan sonra, kendilerine iş bulabilecekleri, ikamet edebilecekleri, dayanışma ağlarından faydalanaabilecekleri ve daha az Suriyeli mültecinin bulunduğu illere yönlendirildiklerini söylediler. Odak grup görüşmesine katılan Suriyeli kadınların yedisi Türkiye'ye Kilis'ten giriş yapmış, daha sonra da Gaziantep'e geçmişti. Gaziantep otogarında halkın yönlendirmesiyle Van'a gelmişti. Ayrıca görüşmeye katılan kadınların beşi Kürt, üçü ise Arap'tı. Arap olanlardan birinin de kocası Kürt'tü. Bu nedenle altı kadın Arapça ile birlikte Kürtçe de biliyordu. Nitekim Van'ı tercih etme nedenlerini de sözü edilen kadınlar dil ve etnik kimlik ortaklığı üzerinden açıkladı. Öncelikle kadınlar, Van'da Kürtçe bilen bir nüfus olduğu için, iletişimde bunun kendilerine sağlayacağı kolaylığı düşünerek Van'a gelmeyi tercih ettiklerini söylediler.

S2: “Hem burada Kürtler'in yaşadığını duyduk hem de Vanlıların çok iyi insanlar olduğunu duyduk. O yüzden Kürtler'le birlikte rahat yaşarız diye buraya geldik.”

Tabi en önemli nedeni dil. Burada insanlarla Kürtçe konuşabiliyoruz. Kolay iletişim kuruyoruz.”

Tanıdıklarının Van’da olması dolayısıyla da Van’a gelmiş Suriyeliler vardı:

S7: “Kuzenlerim buradaydı, o nedenle geldim. Tanıdıklarım Vanlıların çok iyi insanlar olduklarını ve mültecilere yardım ettiklerini söyledi. Şimdi kardeşlerim Van’da boyama, halı yıkama gibi işler de buldular. Antep’te insanlar soğuk, Van’ın insanı daha sıcak.”

Diğer iki Suriyeli Arap ise-anne ve kızı-Şam’dan önce Gaziantep’e oradan da uçakla İstanbul’a gelmişti. Kızı Van’da üniversiteye yerleşince hep birlikte Van’a gelmişler¹⁹. Odak grup görüşmesine katılan diğer altı kişi ise Halep’ten gelmişti. Öte yandan, görüşmeye katılan sekiz kişi de Van Göç İdaresi’ne kayıtlıydı. Ayrıca görüştüğüm Suriyeli kadınların önemli kısmı, savaş bitene kadar Suriye’ye dönmek istemiyordu. Özellikle çocuklarının geleceği açısından Türkiye’de Van’da kalmayı Suriye’ye dönmeye yeğliyorlardı. Bir görüşmeci duygularını şöyle aktardılar:

S3: “Çocuklarım için burada kalmak istiyorum. Burada iyi eğitim alacaklarına inanıyorum... Savaş biterse aslında ülkemize dönmek isteriz. Bir de çocuklarımızın karnının doymasını ve iyi eğitim almasını isteriz. Bizim gelecekte beklenimiz budur.”

Görüşülen Suriyeli kadınlar içinde kesinlikle dönmek istemeyen ve Türkiye’nin kendilerine vatandaşlık vermesi beklentisi içinde olanlar da vardı:

S8: “İlk geldiğimizde zorlandık, garipsedik tabi. Ama bunlar ilk başta oldu, daha sonra alıştık. Geri gönderilmek istemiyoruz. Hatta Türkiye’nin bize vatandaşlık vermesini istiyoruz”.

Fakat odak grup görüşmesinde yer alan tek öğrenci net bir biçimde, eğitimini tamamladıktan sonra Suriye’ye döneceğini ve Türkiye’de kalmak istemediğini şöyle ifade etti:

S1: “Eğitimimi tamamlayıp dönmek istiyorum. Kalbimi orada bıraktım.”

Kurumlarla İlişkilerinde Kadın Mültecilerin Yaşadığı Deneyim Farklılığı

Görüşmeler sonucunda ortaya çıktı ki; kadınların tamamı hem üçüncü ülkeye yerleştirilmeyi bekleyenler (İranlılar ve Afganistanlılar) hem de şartlı mültecilik statüsüne sahip olanlar (Suriyeliler) yasal haklarından haberdar değiller. Afganistanlı mülteci kadın görüşmede; “Yasal haklarımız ile ilgili bilgimiz yok. Sadece burada kalabilmek için haftada bir imza vermemiz gerektiğini biliyoruz.” derken; “Yasal haklarınızdan haberdar mısınız?” diye sorduğumda odak grup görüşmesine katılan İranlı kadınlar hep birlikte, “Hiç hakkımız yok ki haberdar olalım!” dedi. Bu ifadeler yazılı olarak hakları olsa da kadınların kendilerini çok korumasız hissettiklerini gösteriyordu. Başlarına gelen hırsızlık, taciz, şiddet gibi durumlarda da nereye başvuracaklarını bilmiyorlardı. Bilseler dahi herhangi bir şikâyetle bulunmak istemiyorlardı; çünkü bu şikâyetlerin üçüncü ülkeye yerleştirmelerde sıkıntı yaratacağından korkuyorlardı. Bir görüşmeci bu korkusunu şöyle paylaştı:

¹⁹ Diğer illerle karşılaştırıldığında Van az sayıda Suriyeli mülteci barındırıyor olsa da Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi en fazla Suriyeli öğrenci kabul eden üniversitelerden biri olarak bilinmektedir. 2017-18 verilerine göre Van YYÜ’nde okuyan yabancı uyruklu öğrenci sayısı 773’tür. Üniversiteler arasında en fazla Suriyeli öğrenci bulunduranlar ise sırasıyla: Gaziantep Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi’dir. Van’da bulunan Suriyeli öğrenciler üzerine bir çalışma için bkz. Aysun Yaralı Akkaya v.d. (2018), “Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’ndeki Suriyeli Öğrencilerin Akademik Sorunları Üzerine Bir Çalışma”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, S. 40/2, ss.413-448.

İ4: “Eşim kaza geçirdi. Ama böyle bir durumda nereye başvuracağımızı bilemedik. 3.ülkeye yerleşimimiz engellenir diye bu tür şikayetlerimizi de dile getirmiyoruz.”

Türkiye’de şartlı mülteci statüsünde bulunan Suriyelilerde de durum aynıydı. Yasal hakları konusunda kimsenin bir bilgisi yoktu. Sadece hepsi Van’a kayıt olduğunu söyledi. Türkiye’de geçici korumaya tabi oldukları için Suriyelilerin Afganistanlı ve İranlılardan farklı olarak imza zorunluluğu bulunmamaktaydı. Bu nedenle Suriyeli mülteciler Göç İdaresi’ne de düzenli olarak uğramıyordu. Afganistanlı ve İranlı mülteciler ise haftada bir kayıtlı oldukları Göç İdaresi’ne imza vermek zorundalardı. Bu da onları kendileriyle ilgili yasal sürecin takibi için sürekli Göç İdaresi ile iletişimde olmaya zorluyordu.

Suriyeliler kayıt işlemlerini tamamladıktan sonra neredeyse bir daha hiç İl Göç İdaresi’ne uğramamasına rağmen, üçüncü ülkeye yerleşmek üzere Van’da bekleyenler kurumlarda işlemlerinin uzun sürmesini Suriyelilerin işlemleriyle ilişkilendirdi. Zira hem Afganistanlı hem de Suriyeli mültecilerin en önemli sorunu, kurumlarda işlerinin çok uzun sürmesiydi. Esasında üçüncü bir ülkeye yerleştirme süreci her zaman en az iki yıllık bir süre alırken, son dönemde bu sürenin uzunluğundan Suriyeliler sorumlu tutuldu. Hem devletin hem de diğer kurumların Suriyelilerin işlemlerini öncedelediği düşünülüyordu. İranlı bir kadın görüşmeci bu düşüncesini şöyle ifade etti:

İ1: “Dosyalarımızın gecikmesi sıkıntımız var. Dosyaların süresi değişken, özellikle Suriyelilerin gelmesiyle gecikmeler oldu diye tahmin ediyoruz. Onlarla daha çok ilgileniyorlar.”

İranlı kadın mülteciler en çok İl Göç İdaresi’nin yanında Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV) ile iletişimde olduklarını söylediler. Mültecilerle ilgilenen kurumlarda sorularına geç cevap verilmesi ve dosyaların sonuçlanmasının gecikmesi İranlı ve Afganistanlı mültecilerin kurumlara ilişkin yönelttikleri ilk eleştirilerdi. Bu gecikmelere ilişkin iki eleştiri vardı. Bunlardan ilki gecikmenin mültecilerde yarattığı belirsizlik ve güvensizlik hissi; ikincisi ise dosyayı kayıtlı olduğun ilde takip etmek zorunda olduğun için dosya takibinin mültecilerin hareket kabiliyetini elinden almasıydı. Bu iki eleştiriyi biri İranlı diğeri Afganistanlı iki farklı görüşmeci şöyle ifade etti

İ4: “Dosyalarımıza geç cevap verilmesi bizi belirsizlik durumunda bırakıyor.”

A3: “BMMYK bizimle daha çok ilgileniyor. Göç İdaresi’nde çok oyalanıyoruz. Bekleme süresi uzun. Sürekli erteleniyor. Başka şehirlere gitmek istiyoruz, bu nedenle gidemiyoruz.”

Suriyeliler ise kurumlarla ilişkilerini genellikle erkekler üzerinden yürüttüklerini belirttiler. En çok muhatap oldukları kurumlar ise doğrudan hayatlarını idame ettirebilmelerine yönelik destek veren Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Kızılay ve AFAD’dı (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). Oysa İranlılar ve Afganistanlılar İKGV ve SGDD gibi daha çok hukuki destek veren kurumlarla iletişime geçtiklerini söylemişti. Suriyelilerin Van’da mültecilerle ilgili bu kadar etkin olan kurumlarla hiç iletişime geçmemiş olması dikkat çekiciydi. Suriyeliler, genellikle yardım dağıtan kurumlarla iletişimdeydi. Mültecilere hukuki destek veren kurumlarla ise neredeyse hiç iletişimleri yoktu.

Özellikle Afganistanlı ve İranlı mültecilerin işlerinin yavaş ilerlemesi dışında en fazla şikayetçi oldukları konu, kurumlardaki tercüman eksikliğiydi. Zira yasal hakları konusunda dahi bilgi edinebilmek için önlerindeki en büyük engel dil sorunuydu. Hatta Van’daki Göç İdaresi’nde dahi tercüman bulmakta güçlük çektiğini ifade edenler oldu. Örneğin Afganistanlı bir görüşmeci deneyimini şöyle aktardı:

A4: “Yabancılar şubesi (İl Göç İdaresi’nin alt birimini kast ediyor) bize haklarımızın yazılı olduğu bir kâğıt verdi. Onların yapacakları bundan ibaret zaten. Ama düzgün çevirmenleri yok. Yabancılarda çalışan mütercim iyi Türkçe bilmiyor. Söylenenleri aktaramıyor.”

Özetle odak grup görüşmesi sonucunda dil bilmeme ve tercüman sorunu mültecilerin kurumlarla iletişimde karşılaştıkları en önemli sorunlar olarak ortaya çıktı. Bu sorun ve bununla birlikte kurumlardaki çalışan eksikliğinin yarattığı sıkıntılar, işlemlerin uzun sürmesi ve kurumlarla iletişimin zayıf olması gibi sorunlar mülteciler açısından işleyişi oldukça yavaş kılmaktaydı. Tercüman ya da dil bilmeme sorunu sadece Göç İdaresi’yle iletişimde değil, aynı zamanda sağlıkla ilgili sorunlarını aktarmada ya da eğitimlerini sürdürme sürecinde de ciddi bir sorun olarak kadınların karşısına çıkmaktaydı. İletişim kurmadaki aksamalar silsile halinde başka sorunları da beraberinde getiriyordu.

Kadın Mültecilerin Van’da Karşılaştıkları Sorunlar

Tercüman yetersizliğinin ve dil bilmemenin ciddi sorunlara neden olduğu bir başka alan da sağlık hizmetleri olarak öne çıktı. Mültecilerin önemli bir kısmı özellikle sağlık kurumlarında tercüman bulamamanın zorluklarını yaşamaktaydı. Tercüman sıkıntısı nedeniyle doktorlara derterini yeterince anlatamadıklarını düşündüklerinden doğru da tedavi edilmediklerine inanıyorlardı. Afgan bir görüşmeci tercüman sıkıntısı nedeniyle tedavi sürecinin nasıl sekteye uğradığını şu cümleler ile ifade etti:

A4: “Kadın hastalıklarıyla ilgili doktora gittiğimde çok sıkıntı çekiyorum. Çünkü dil sorunu var. Diğer sorunlarımı bir türlü anlatıyorum ama geçen gün spiral taktırmak istedim. Zararı var mı, nasıl takacaklar öğrenmek istedim ama olmadı. Tercüman olmadığı için birbirimize derdimizi anlatamadık. Yapamadım”

İranlı mülteci kadınların da Van’da yaşadıkları en önemli sorunlardan biri dil sorunuydu. İran’dan gelen Kürtler halkla iletişimde sıkıntı çekmiyordu; sadece kurumlarla iletişime geçtiklerinde dil sıkıntısı yaşıyorlardı. Farslar ise hem halkla iletişimde hem de kurumlarla iletişimde ciddi bir dil bilmeme sıkıntısı çektiklerini paylaştılar. Dil bilmediği için kimi görüşmeci çalışmadığını kimi görüşmeci de hastaneye gidip tedavi olamadığını söyledi. Suriyeliler için ise dil sorunu Afganistanlı ve İranlı mültecilerde olduğu kadar temel bir sorun değildi. Çünkü çoğunluğu Kürtçe konuşabiliyordu. Van’da da Kürtçe halk arasında yaygın olarak kullanıldığı için özellikle halkla iletişimde Suriyeli mülteciler ciddi bir sıkıntı yaşamıyordu. Kurumlarla iletişimlerinde ise sıradan bir insan Van’da çoğunlukla hem Kürtçe hem de Türkçe bildiğinden Suriyeli mültecilere yardımcı olabilmektedir. Bu nedenle görüşmeciler arasından sadece Arapça konuşan Suriyeli mülteciler dil sorunu yaşadıklarını ifade ettiler.

Dil bilmemenin yarattığı bir diğer sorun ise çalışma hayatında ortaya çıkıyordu. Van sanayinin geliştiği ve çeşitli iş olanaklarının olduğu bir şehir olmadığı için, kısıtlı olanaklar içinde iş bulabilmek mülteciler için de oldukça zor. Görüşmelerde vurgulandığı üzere sadece erkek mülteciler değil kadın mülteciler de çalışmak istiyordu. Kimisi ailesinin tek gelirle idame etmekte güçlük çekmesinden; kimisi kocası çeşitli sağlık nedenleriyle çalışmadığı için; kimisi de yalnız kadınlar olduğu için çalışmaya ihtiyaç duyduğunu ifade etti. Ancak kadınlar ya iş bulamadığı için ya çocuğunu bırakacak yer bulamadığı için ya da dil sorunu nedeniyle çalışmadığını söyledi. Bu bağlamda iki Afganistanlı görüşmeci, iş bulmakla ilgili sorunlarını şöyle aktardılar:

A2: “Bizim ciddi bir geçim sıkıntımız var. Ayrıca ben de çalışmak istiyorum. Ama çocuklara bakmak zorunda olduğum için çalışamıyorum. Oysa çocukları bırakacağım bir yer olsa ben de çalışabilirim.”

A4: “Eşlerimizin çalışması yetmiyor. Geçinemiyoruz. Ben de çalışmak istiyorum, ama yapamıyorum.”

Afganistanlı mülteciler arasında iş bulabilenlerin önemli kısmı Van’da tekstil firmalarında işçi olarak ya da köylerde, meralarda hayvanların bakımında genellikle ailece çalışmaktadır. Köylerde çalışanlar, özellikle de aile olanlar için her hafta Çarşamba günü İl Göç İdaresi’ne imza vermek üzere Van merkeze gelmek oldukça maliyetli olabilmektedir. Ancak iş bulabilen mültecilerin sorunları bununla sınırlı değildir. Çalışma sürelerinin uzun olması, sigortalarının çoğu zaman yapılmaması ve düşük ücretle çalışmaları ve çalıştıkları yerlerde uğradıkları cinsel taciz kadınların çalışma hayatında yaşadıkları sorunlardan en önemlileri olarak öne çıkmaktadır. İranlı bir kadın görüşmeci, yaşadıkları ayrımcılığı odak grup görüşmesinde şöyle aktardı:

İ1: “İşimizi iyi yapmamıza rağmen, bütün çalışanlara sigorta yapıyorlar; ama bize yapmıyorlar. Ayrıca bir de bizim az maaşa çalışmamız bize dışlanmışlık hissi veriyor.”

İranlıların iş hayatında güvencesiz ve daha az maaşa çalıştırılmaları onlarda dışlanmışlık hissini pekiştiriyor. Bu etnik ayrımcılık cinsiyetle birleşince kadınlar için daha katmanlı yaşanıyor. Zira kadınları çalışma hayatından alı koyan en önemli sorunlardan biri de cinsel taciz. Özellikle de İranlı kadınlar uğradıkları sözlü ve fiziksel tacizden oldukça şikayetçi. Bir görüşmeci odak grup görüşmesinde şikayetini şöyle aktardı:

İ4: “Bize işe girerken evli misin, bekar mısın diye soruyorlar. Açıkçası böylece de niyetlerini belli ediyorlar.”

Afganistanlı kadınlar da İranlılar kadar olmasa da benzer şikayetleri dile getirdiler. Kadınlar, taciz nedeniyle özellikle de erkeklerle iletişimin fazla olduğu işlerde çalışmak istemediklerini söylediler. Afganistanlıların ifadeleri, kadınların ev sahibi toplumun erkekleri ve kendileri ile aynı menşe ülkeye ait erkekler arasında nasıl bir gerilimin ortasında yer aldıklarını da açığa çıkarıyordu. Bu anlamda bir görüşmecinin ifadeleri önemliydi:

A3: “İnsanlarla sosyalleşmekten korkuyoruz. Özellikle erkeklerle diyalog kurmakta zorluk çekiyoruz, çünkü hemen ardından özellikle sözlü tacize uğruyoruz. Bu durumu kendi erkeklerimize de söyleyemiyoruz. Çünkü bize karşı tepki göstereceklerinden korkuyoruz. Hatta bu nedenle çalışmıyoruz, çünkü tacize uğrayacağımızdan korkuyoruz.”

Suriyeli kadınlar, özellikle tacize uğradıklarından söz etmedi. Taciz konusundaki iddialar en çok İranlı kadınlardan daha sonra da Afganistanlı kadınlardan geldi. Fakat buradaki önemli nokta, kadınların başlarına gelen taciz vakalarının onların üzerinde bıraktığı olumsuz etkinin söz konusu olan mülteci kadınlar olduğunda ikiye katlanmasıydı. Çünkü bu kadınlar, sadece kadın oldukları için değil, ayrıca yabancı oldukları için Türkiyeli kadınlardan da daha fazla tacize uğradıklarını düşünüyorlardı.

Suriyelilerin Van’da karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri de İranlılar ve Afganistanlılarda olduğu gibi iş bulmaktı. Van’da pek iş imkanının olmaması, Suriyelilerin dil bilmemesi ve çalışma izinlerinin olmaması gibi nedenler Suriyelilerin Van’da iş bulmalarını zorlaştırıyordu. Bu nedenle odak grup görüşmesine katılan kadınların neyle geçindiğinin anlaşılması önemliydi. Van’da şu anda dilencilik yapan kadın ve çocukların çoğunun Suriyeli olduğu bilinmektedir. Ancak görüşme kadınların hiçbiri dilencilik yaptıklarını kabul etmedi. Kadınlardan ikisinin kocası Türkiye’de hayatını kaybetmişti. Bu iki kadın bu nedenle Türkiye Devleti’nden dul maaşı aldıklarını söylediler. Yine bir tanesinin kocası iş göremez raporu aldığı

için Türkiye Devleti'nden maaş almakta olduğunu belirtti. Diğerleri ise Kızılay'dan yardım aldığını söyledi. Sadece bir tanesi kocasının hamallık yapmasıyla geçindiğini; öğrenci olan ise öğrenci bursu ile geçimini sağladığını paylaştı.

Görüşmelerin yapıldığı sırada Suriyelilerin hala bir kısmı kamplarda kalıyordu²⁰. Van'da hiçbir zaman Suriyeliler için bir kamp kurulmadı; ama görüşülen kimse de zaten kampta kalmak istemiyordu. Odak grup görüşmesine katılan Suriyeli mülteciler kamplarda kuralların olması, koşullarının çok iyi olmaması gibi nedenlerle kampta kalmak istemediklerini söyledi.

S3: “Kampta insan kendini hapiste gibi hissediyor. Çok kural var. Sıkıdır orası. Burada daha özgürüz. Ev rahatlığını kampta bulamayız.”

S5: “Kamplarda kimsesizler kalır genelde. Zaten komşuluk da yok oralarda. Burada daha rahatız. Hatta sıcak su bile yok orda.”²¹

Ama Suriyeli mülteciler Van'da kendilerine kiralık ev vermektan de çekinildiğini paylaştı. Bir görüşmeci daha sonra tüm görüşmecilerin de onayladığı üzere şu cümlelerle ifade etti bu durumu:

S8: “Van'dan memnunuz; ama Vanlılar hem bize iş vermiyor hem de ev vermiyor. Bu bizim en temel sıkıntımız.”

Afganistanlı kadın mültecilerin de en önemli sorunlarından biri Vanlıların kendilerine kiralık ev vermemesiydi. Ama onlar, böyle bir sıkıntının özellikle Suriyelilerin Van'a gelmesiyle ortaya çıktığını söylüyorlardı. Afganistanlı mültecilerde, Suriyeliler ile kendilerinin aynı algılanmasından duyulan bir rahatsızlık hemen fark ediliyordu. Afganistanlı bir mülteci görüşmeci bunu şöyle ifade etti:

A2: “Bize Vanlılar kiralık da olsa ev vermiyor. Suriyeliler evlere iyi bakmıyor. O nedenle Afganlılara da ev verilmiyor.”

İranlılar ise özellikle ev kiralamak, barınacak bir yer bulmak konusunda sıkıntı yaşadıklarından söz etmediler. Van'a gelen İranlılar, genellikle İran'daki rejime muhalif ve eğitilmiş olduğu, bir kısmı yanında bir miktar parayla geldiği için Van'daki diğer mültecilerden farklılaşıyorlardı. Hatta İranlıların bu anlamda yaşadıkları temel sıkıntı Afganistan'dan gelenlerde hiç rastlanmayan statü kaybının yarattığı güvensizlik ve kaygı hissiydi. Görüşmecilerden biri bu duygusunu şöyle paylaştı:

İ2: “Geçim kaynağım İran'da da yoktu; ama ailem arkamdaydı. Burada çocuklarım için kaygılanıyorum. İran'da yaşarken ki yaşam sevincim de yok.”

İranlıların tersine Afganistanlı mültecilerin çoğunlukla Türkiye'ye giriş yapmalarının nedeni ekonomikti. Fakat, her ne kadar Afganistanlılar, ekonomik nedenlerle Türkiye'ye giriş yapmış olsalar da savaş sonrası Türkiye'ye sığınan şu anda Türkiye'de kendileriyle benzer ekonomik sorunlar yaşayan Suriyelilerle aynı algılanmak istemiyorlardı.

Nitekim hiçbir Afganistanlı ya da İranlı, Türkiye'den hukuki destek dışında yardım talep etmezken; Suriyeliler temel ihtiyaçlarını gideremediklerinden ve bunun için yardımların

²⁰ Mayıs 2019 tarihi itibarıyla Şanlıurfa'da kalan son iki çadır kamp da boşaltıldı, sadece konteynır kampların açık kalması kararı alındı. Bu kararın gerekçesi kampların maliyetinin yüksek olması, buradaki mültecilerin entegrasyonunun diğerlerine göre daha zor olması ve kamplardaki kötü yaşam koşullarıydı. Kaynak: Fırat Fıstık, “Suriyelilerin Kaldığı Çadır Kentler Kapatılıyor, Gelecekleri Belirsiz”, 22.05.2019, <https://medyascope.tv/2019/05/22/suriyelilerin-kaldigi-cadir-kentler-kapatiliyor-gelecekleri-belirsiz/>.

²¹Bunu söyleyen eski kuaför dükkanından bozma bir evde yaşıyordu.

arttırılması gereğinden söz ediyordu. Özellikle çocuklarını beslemekte yaşadıkları sıkıntılar tüm Suriyeli mültecileri oldukça zor durumda bırakmış görünüyordu. Suriyeli bir görüşmeci yaşadıkları yoksunluğu şu cümlelerle aktardı:

S7: “Yeme-içme ihtiyaçlarımızı gideremiyoruz. Çocuklarımızı yeterince besleyemiyoruz. Çocuk bezi alamıyoruz. Bize bu konuda yardım edilmesini istiyoruz.”

Zira, eğitimden söz ettiğimizde de Suriyeli kadınlar, kendi eğitimlerinden önce çocuklarının eğitimleri konusundaki şikayetlerini dile getirdiler. Kimisi çocuklarına öğretmenlerin kitap-defter vermediğini, onlarla hiç ilgilenmediğini söylerken kimisi de çok ilgili öğretmenlerin olduğunu hatta öğretmenlerin özel olarak çocuklarıyla ilgilendiğini söyledi. Suriyeli kadın mültecilerin paylaştıkları deneyimlerinde bir standardın olmaması öğretmenlerin niteliğinin çocuklara olan ilginin temel belirleyeni olduğunu gösteriyordu. Ayrıca paylaşımlar, eğitim olanaklarına ulaşmada bir sıkıntı olmadığını; sadece öğretmenin niteliğine göre değişen içeriğine ilişkin eleştirilerin var olduğunu açık ediyordu.

Afganistanlı kadınlar ise çocuklarına devletin sağladığı eğitim imkanlarından ve öğretmenlerinden şikayetçi olmadıklarını söylediler. Kadınların temel sorunları kendileriyle ilgiliydi. Eğitimlerine burada devam etmek isteyen mülteci kadınlar, sınırdan ellerinde evrak olmadan, yasal olmayan yollarla Türkiye'ye giriş yaptıkları için denklik almakta sıkıntı çektiklerini belirttiler. Bu yüzden de eğitimlerine Türkiye'de devam edemediklerinden şikayetçi oldular.

Görüşme yapılan İranlı kadınlardan ise sadece biri(İ2) çocukları dil bilmediği için dışlandığını söyledi. Ama buna yine kendi içlerinden itiraz geldi. İyi öğretmenler olduğunda bu tür kötü davranışlar olmadığını, kendi çocuklarının öğretmenlerinin çok iyi olduğunu ve çocuklarını, öğretmenin de öğrencilerin de dışlamadığını söylediler. Zira genel olarak, mülteciler Van halkının kendilerine “iyi davrandığı”ndan söz etti. Özellikle çalışma hayatında ve ev kiralama konusunda yaşadıkları sıkıntılara rağmen çoğu Van'da yaşamakta memnundu.

Mülteci Kadınların Van'a Entegrasyonu

Dil bilmenin ev sahibi topluma entegrasyon sürecinde en önemli sorunlardan biri olduğu bilinmektedir. Nitekim dil bilen kadınlar daha kolay Van'a entegre olurken, bilmeyenler için bu daha güç olmaktadır. Örneğin iki Afganistanlı görüşmeci odak grup görüşmesinde Türkçe'yi öğrenmelerinin, buldukları topluma entegrasyonlarını nasıl kolaylaştırdığını şöyle ifade etti:

A1: “İlk geldiğim zamanlar nefes bile alamıyordum. Ama artık alıştım. Dil bilmediğin zaman kendini çok yabancı hissediyorsun (şimdi iyi Türkçe konuşuyor). Tanıdık kimsenin olmaması da çok daraltıyor insanı.”

A3: “Dil öğrenmediğin zaman zor. Ama dil öğrenmeye başladıkça yabancılık hissetmen de azalıyor. Rahatlıyorsun.”

Dil bilmeme sorununu İranlılar, içlerinde Azeriler ve Kürtler de olduğu için daha az yaşıyordu. Dil konusunda sıkıntı yaşayanlar daha çok Farslardı. Her ne kadar, Afganistanlılar gibi İranlılar da Van halkının çok yardımsever olduğunu vurgulasalar da odak grup görüşmesinde kültürel dışlanma konusunda İranlıların Afganistanlılardan daha fazla sorun yaşadıkları ortaya çıktı. İranlılar, İranlı olmak dolayısıyla Van'da ayrımcılığa uğradıklarını düşünüyorlardı. İki farklı İranlı kadın görüşmeci bunu şöyle ifade etti:

I5: “Başka bir yerden geldiğimiz için öncelik tabii Türkiye vatandaşlarının. Örneğin doğum sırası bile İranlı'ya değil, Türkiyeliye veriliyor. Bir sıkıntımız olduğunda da bırakın işte İranlı diyorlar, önemsemiyorlar.”

İ2: “Her konuda ikinci sınıf insan muamelesi görüyoruz.”

İranlı kadınlarda ayrımcılığa uğradıkları hissi çok belirgindi. Ancak tüm bunlara rağmen ortak dini ve geleneksel bayramların olması, benzer dil ve kültüre sahip olunması gibi nedenler tüm sıkıntılarına rağmen İranlı kadın mülteciler için Van’da yaşamayı kolaylaştıran unsurlar olarak da sıralanıyordu. İki farklı İranlı görüşmeci Van halkı ve kendi aralarındaki kültürel benzerlikleri şöyle ifade ettiler:

İ1: “Nevruz ve dini bayramlarımız ortak. Bunlar ortak noktalarımız. Sıcak kanlı ve misafirperver insanlar. Ayrıca Vanlılarla kültür ve dil yakınlığımız da var.”

İ3: “Van’da iyi insanlar da var; her zaman olumsuzlukla karşılaşmıyoruz. Ayrıca Vanlılarla iyi komşuluk ilişkilerimiz de var.”

Afganistanlı kadın mülteciler de Van’da yaşayan halkın her konuda kendilerine çok yardımcı olduğunu söyledi. Hatta bir Afganistanlı görüşmeci Van’a ilk yerleştiğinde Van’daki insanların kendilerine nasıl yaklaştıklarını şu cümlelerle ifade etti:

A1: “Anneme ve bana Vanlılar çok yardımcı oldu. Resmen bir günde hiç eşyama yokken evim oldu. Evimi bile onlar tuttu. Yol yordam da gösterdiler bana. Neyi nasıl yapacağımı...”

Afganistanlı kadınların Van’da yaşayanlarla kurdukları olumlu ilişkinin en önemli unsuru ortak din ve ortak mezhepti. Kadınlar Van’da yaşayan insanlarla aynı mezhep ve dinden olmanın buraya entegrasyonu oldukça kolaylaştırdığını söylüyorlardı. İki farklı görüşmeci bu ortaklaşmaya ilişkin duygularını şöyle aktardı:

A1: “Ortak dinin olması bize çok rahatlık veriyor. Ve insanların bize müdahale etmiyor olması, bu bizim için çok iyi.”

A3: “Önce İran’a gittik, İran’dan buraya geldik. Burası suni Müslüman olduğu için rahat ediyoruz. İran Şii olduğu için rahat edemiyorduk.”

Din ve mezhep ortaklığı Afganistanlı mülteciler için Türkiye’ye entegre olmada bir kolaylık sağlıyordu. Ancak Türkiye’deki sistem de Afganistanlılar için çoğu Ortadoğu ya da Avrupa ülkesine göre daha kolay entegre olunabilir bir zemin yaratıyordu. Türkiye’nin Müslüman çoğunluğun yaşadığı bir ülke olması; ama laik bir sisteme sahip olması Afganlıların hem Türkiye’ye ortak din üzerinden entegre olmalarını kolaylaştırıyor hem de doğrudan din üzerinden bir baskının olmaması da onların daha rahat ve özgür yaşamalarına olanak veriyordu. Bu tespiti destekler nitelikteki görüşmecinin ifadeleri şöyleydi:

A4: “Müslüman olduğumuz için de burada rahatız. Ama Afganistan’da baskı görüyoruz, burada görmüyoruz. Afganistan 50 yıl önce tıpkı Türkiye gibiydi. Sonra bozuldu.”

Her ne kadar aynı dinden olmak, kültürel olarak İranlılar açısından da Van’da yaşayanlarla bir yakınlık kurmaya vesile oluyor olsa da politik olarak Van’a gelen İranlıların önemli bir kısmı, İran’daki dini rejime muhalefet etmek dolayısıyla Türkiye’ye yerleştiği için din, aynı zamanda Van’da yaşayan İranlılar için bir tür gerilim vesilesiydi. Zira İranlıların önemli bir kısmı, Afganistanlıları rahat ettiren Van’daki geleneksel-muhafazakâr atmosferden rahatsızdı. Bu rahatsızlığı İranlı kadınlar Afganistanlı kadınlardan daha fazla dile getiriyordu. Zira İran’dan gelen kadınların genel olarak Van’daki kadınların muhafazakâr giyimi ve görünümünü dışında bir görünüme sahip olmaları dolayısıyla kamusal alanda “İranlı” olarak işaretlenmelerinin Afganistanlılara göre daha kolay olduğu bilinmektedir. Son dönemde İranlı kadınların, giyimleri, makyajları ve saç modelleri Van’da güzellik algısını, beğenisini dahi

değiştirmektedir. Hatta, odak grup görüşmesi sırasında bir görüşmeci, Van'da gördüğü ilgiden duyduğu şaşkınlığı şöyle ifade etti:

I5: "Vanlı kadınlar bize sürekli güzellikle ilgili sorular soruyorlar."

Nitekim İranlı kadınların önemli bir kısmı kuaför salonlarında çalışmakta ya da kuaför salonu açmaktadır. Bu sektörde sadece Van halkı tarafından değil aynı zamanda Van'ı sık ziyaret eden İranlı turistlerden de oldukça fazla ilgi görmektedirler. Van'ın genel profili içinde İranlı kadınlar giyimleri, makyajları ve saçlarıyla dikkat çekici olabilmektedir. Bir görüşmeci, kendilerine yönelik bakış ve sözlerden şikayetini şöyle dile getirdi:

I4: "Halk bizi bakışlarıyla, sözlü çok rahatsız ediyor."

Öte yandan Suriyeliler, görüşme boyunca İranlıların tersine Van'daki yerel halkın ev sahipliğinden oldukça memnun oldukları yönünde ifadeler kullandılar. Çoğunluk Van halkından herhangi bir tepki görmediğini hatta çok memnun olduklarını söyledi. Bir görüşmeci, Van'da hayat kurma deneyimini şöyle aktardı:

S3: "Ben buraya geldiğimde bana komşularım çok yardım etti. Onlar sayesinde evimin eşyalarını dizdim. Şimdi de komşularımla aram çok iyi. Birbirimize gelip gideriz. Kur-an kursuna gidiyoruz. Çok iyiyiz."

Suriyelilerin Van'da kültürel olarak dışlanmadıklarını söylemelerinin gerisinde elbette din, mezhep ve dil ortaklığının etkisi büyüktür. Ancak Türkiye'nin diğer illeriyle karşılaştırıldığında Suriyeli mülteci sayısının az olması da Van açısından Suriyelilere yönelik toleransı daha mümkün kılmaktadır diyebiliriz.

Sonuç

Van'da birbirinden farklı menşei ülkelere, farklı kültürlere, eğitimlere, dillere ve mezheplere sahip kadınlar arasında yaptığımız odak grup görüşmeleri kadınlar arasında kesişen sorunlar olduğu kadar birbiriyle hiç kesişmeyen sorunlar da olduğunu ortaya koydu. Odak grup görüşmelerinde en dikkat çekici nokta kadın mültecilerin kendi aralarında da hiyerarşi kurmuş olmasıydı. Afganistanlı ve İranlı kadınlar, Suriyelilerle aynı biçimde algılanmaktan ve değerlendirilmekten imtina edilmektedirler. Hatta Suriyelilerin çoğunlukla "dilenci" olduklarına ilişkin halk arasındaki yaygın kanaat Afganistanlı, İranlı mültecileri de etkilemiştir. Bu nedenle son zamanlarda, Suriyelilerin gelişiyile birlikte Van'da kiralık ev bulmak konusunda sıkıntı yaşamalarından da Suriyelileri sorumlu tutmaktadırlar. Suriyelileri kültürel ve sınıfsal olarak kendilerinden aşağıda tanımlayan bir bakışa sahiplerdi. Suriyelilere karşı tavırları, Türkiye'de Suriyelilerin kendilerinden daha fazla kayırıldığı inancıyla perçinlenmiştir. Suriyeliler kayıt olmalarının ertesinde İl Göç İdaresi'ne çok nadir uğramalarına; aynı zamanda önceki yıllarda da Afganistanlı ve İranlı mültecilerin işlemleri yine en az iki yıl sürmesine rağmen bugün Suriyeliler dışındaki mülteciler işlerinin uzamasının sorumlusu olarak Suriyelileri görmektedirler. Suriyelilerin sayısının çokluğu ve Türkiye'de kendilerinden farklı bir hukuki statüde bulunuyor olmaları bu önyargılarını besleyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Özetle, odak grup görüşmelerinde ortaya çıktı ki; Suriyeliler ile Afganistanlı ve İranlı mülteciler arasında hem yaşadıkları sorunlar hem de bunlara ilişkin çözüm önerileri konusunda ciddi farklılıklar var. Ancak bu, Afganistanlı ve İranlıların bütün sorun ve çözümlerde ortaklaştıkları anlamına gelmiyordu. Örneğin, çoğunlukla geçim sıkıntısı nedeniyle Afganistan'dan gelenler için Van'daki suni Müslüman kültürün egemen olduğu muhafazakâr yapı kültürel uyum açısından belli bir kolaylık sağlarken, bunun tersine çoğunlukla rejime muhalif olduğu için İran'dan gelen Şii Müslümanlar açısından aynı yapı sorun olarak tanımlanabiliyordu.

Elbette tüm mültecilerin Türkçe bilmemek, yeterli tercümanın bulunmaması, bu nedenle kurumlarla ve halkla iletişimde yaşanan sorunlar, eşitsiz çalışma koşulları ve kadın olmak dolayısıyla uğradıkları çeşitli ayrımcılıklar gibi ortak sorunları da mevcuttur. Ancak bu çalışma ortaya koymaktadır ki, “mülteci sorunu” ya da “mültecilerin sorunları” olarak genelleştirdiğimiz başlıkların her birinin ayrı ayrı çalışılması ve buna uygun sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Mültecilik, şartlı mültecilik ya da sığınmacı olmak gibi kavramlar genel hukuki terimler olsa da her bir hukuki statünün sosyolojik deneyimi menşei ülke, din, mezhep ve cinsiyete göre çeşitlenmektedir. Bu çeşitlilik mültecilere ilişkin üretilecek politikalar açısından dikkate değerdir.

Kaynakça

- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1/2, 10-56.
- Belanger, D. ve Linh, T.G. (2011). The Impact of Transnational Migration on Gender and Marriage in Sending Communities of Vietnam. *Current Sociology*, 59(1), 59-77.
- Bennafla, K., Heyman, J., Wilson, T. ve van Schendel, W. (2014). 'Sınır'ı Tartışmak: Yuvarlak Masa Söyleşisi. *Toplum ve Bilim*. S.131, 11-32.
- Biehl K. (2012). Örnek Vaka Analizi: İstanbul. (Der) İçduygu A. *Kentler ve Göç Türkiye, İtalya, İspanya*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 73-112.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye'de Mültecilik: İltica, Geçicilik ve Yasallık Üzerine Bir İnceleme: Van Uydu Şehir Örneği*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Buz, S. (2007). Göçte kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. C.18, S. 2, 37-50.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (B. Uğur Bal, İ. Akbulut, çev) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coşkun, E. (2018). *İnsan/Kadın Ticareti ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*. Ankara: Nika Yayınevi.
- De Los Reyes, P. (2003). Patterns of Female Migration in Latin America. (Ed.) Pamela Sharpe. *Women, Gender and Labour Migration*. London: Routledge.
- Deniz, O. (2008). Mülteci Hareketleri Açısından Van Kentinin Durumu ve Kentteki Mültecilerin Demografik Profili. *Doğu Coğrafya Dergisi*. S.22, 187-204.
- Edmunds, H. (1999). *The Focus Group Research Handbook*. Chicago: NTC/Contemporary Publishing Group.
- Geyik Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler. *Göç Araştırmaları Dergisi*. C.4, S.2, 128-159.
- Gibbs, A. (1997). Focus Groups. Social Research Update Issue 19. Erişim tarihi: 16.08.2019, <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU19.html>
- Global Trends, Forced Displacement in 2017 (2018). UNHCR. Erişim tarihi: 4.Haziran 2018, <http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5b27be547/unhcr-global-trends-2017.html>
- Güler,A. (2016). Mülteci Sorunu ve 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme: Siyasi Gerçeklik ve Normatif Düzen İkilemi. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 51, 41-61.
- Indra, D. (1999). *Engendering Forced Migration: Theory and Practice*. Oxford: Berghahn Books.
- Karakılıç, İ. Z., Körükmez, L. ve Soykan, C. (2019). *Resilience, Work and Gender in the (Turkish) Migratory Context*. İstanbul: GAR (the Association for Migration Research)-(Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği).
- Kitzinger, J. (1995). Qualitative Research: Introducing Focus Groups. *British Medical Journal*, 311, 299-302.
- Kömürcü, Y. Özsoy, R., Çobanoğlu, A. (2011). Kadın Sığınmacılar: Uluslararası Göçün Sessiz Tanıkları. (Ed.) Erol Esen-Zeliha Yazıcı. *Onlar Bizim Hemşerilerimiz Uluslararası Göç ve Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Krueger, R. A. (1994). *Focus groups: A practical guide for applied research* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Kuschminder, K. ve Dora, M. (2009). *Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects*. Erişim tarihi: 8 Eylül 2018, <http://mgsog>.

merit.unu.edu/publication/external_policy_reports/ 2009_ Afghanistan_ Country_ Paper.pdf

- Mannaert, C. (2003). Irregular Migration and Asylum in Turkey: Evaluation and Policy Analysis Unit. *Working Paper: 89*. UNHCR.
- Özgür Baklacioğlu, N. (2017) *Uluslararası Sınırların Gölgesinde Mülteci Kadınlar*. İstanbul: Der Yayınları.
- Pessar, P.R. ve Mahler, S.J. (2003). Transnational Migration: Bringing Gender in *The International Migration Review*. 37 (3), ss. 812-846.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yaralı Akkaya, A., Azimli Çilingir, G., Tuğ Levent, G. (2018). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki Suriyeli Öğrencilerin Akademik Sorunları Üzerine Bir Çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. S. 40/2, 413-448.

Odak Grup Katılımcılar Listesi

Afganistanlı Kadın Mülteciler

- A1: 31 yaşında, lise terk, bekar, çocuğu yok, kuaför, 4 yıldır Van'da yaşıyor.
- A2: 27 yaşında, ilkokul mezunu, evli, 4 çocuklu, çalışmıyor, 4 aydır Van'da yaşıyor.
- A3:24 yaşında, lise mezunu, evli, 1 çocuklu, çalışmıyor, 2 yıldır Van'da yaşıyor
- A4: 26 yaşında, lise mezunu, evli, 2 çocuklu, çalışmıyor, 10 aydır Van'da yaşıyor

İranlı Kadın Mülteciler

- İ1: 34 yaşında, lise mezunu, evli, 2 çocuklu, kreşte duvar resimleri yapıyor, 2 yıl 8 aydır Van'da yaşıyor
- İ2: 44 yaşında, ilkokul mezunu, boşanmış, 2 çocuklu, çalışmıyor, 2 yıl 2 aydır Van'da yaşıyor
- İ3: 31 yaşında, ilkokul mezunu, evli, 2 çocuklu+ hamile, terzi, 3 yıldır Van'da yaşıyor
- İ4: 35 yaşında, lise mezunu, evli, 2 kız çocuklu, düzensiz çalışıyor, 4 yıldır Van'da yaşıyor
- İ5: 32 yaşında, üniversite mezunu, evli, 1 çocuklu, çalışmıyor, 2 yıldır Van'da yaşıyor

Suriyeli Kadın Mülteciler

- S1:22 yaşında, üniversite öğrencisi, bekar, çocuk yok, öğrenci, 3 yıldır Van'da yaşıyor
- S2: 55 yaşında, ortaokul mezunu, evli, 1 çocuklu, çalışmıyor, 3 yıldır Van'da yaşıyor
- S3: 35 yaşında, ilkokul mezunu, dul, 5 çocuklu, çalışmıyor, 3 yıldır Van'da yaşıyor
- S4: 23 yaşında, ilkokul mezunu, dul, çocuk yok, çalışmıyor, 1 yıldır Van'da yaşıyor
- S5: 22 yaşında, ilkokul mezunu, evli, 2 çocuklu+ hamile, çalışmıyor, 3 yıldır Van'da yaşıyor
- S6: 50 yaşında, okuma-yazma yok, eşi ölmüş, 5 çocuklu, çalışmıyor, 5 yıldır Van'da yaşıyor
- S7: 30 yaşında, okuma-yazma yok, eşi ölmüş, 4 çocuklu, çalışmıyor, 5 yıldır Van'da yaşıyor
- S8: 21 yaşında, okuma-yazma yok, evli, 1 çocuklu ve hamile, çalışmıyor, 5 yıldır Van'da yaşıyor